

ЧИ ПОТРІБЕН ІНСТИТУТ ОМБУДСМЕНА В УКРАЇНІ?

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У даній статті висвітлено історичний досвід розвинених європейських країн на прикладі Швеції із захисту прав людини і громадянина. Автори звертають увагу на необхідність розгалуження інституту омбудсмена в Україні, що потребує істотної правової бази.

Ключові слова: омбудсмен, права та свободи людини і громадянина.

Abstract

This article highlights the historical experience of developed European countries on the example of Sweden with the protection of human and citizen rights. The authors draw attention to the need for developing an ombudsman institution in Ukraine, which means a significant legal basis.

Key words: ombudsman, rights and freedoms of man and citizen.

Вступ

Шведське слово «омбудсмен» перекладається як представник або агент від народу. У 1809 році Конституцією Швеції було запроваджено посаду омбудсмена, який здійснював парламентський контроль за дотриманням законів і постанов суддями, державними службовцями, військовими офіцерами. Пройшло більше 100 років, поки інші держави почали наслідувати дану ідею у Швеції: Фінляндія у 1919 році, Данія – 1954, Норвегія – 1960.

Поширення інституту омбудсмена є закономірним підсумком політики співтовариства після Другої світової війни щодо створення незалежних установ по захисту прав людини, демократизації суспільства.

Результати дослідження

На сьогодні такий інститут мають у своїй конституційно-правовій системі більше 120 держав світу, де омбудсмени можуть називатись по-різному [1] (рис. 1).

Швеція, Данія, Фінляндія	• Омбудсмен
Франція	• Посередник (медіатор) Французької Республіки
Великобританія	• Парламентський уповноважений
Литва	• Контролер сейму
Греція	• Захисник громадян
Польща	• Речник громадянських прав
Молдова	• Парламентський адвокат
Україна	• Уповноважений Верховної Ради з прав людини

Рис. 1. Назви інституту омбудсмена в деяких країнах

Інститут омбудсмена діє у Швеції вже більше 200 років для забезпечення захисту особи там, де існує значний дисбаланс владної сили. Предметом діяльності інституту спочатку були відносини

між громадянином і державою, проте в подальшому розвитку він охопив приватний і незалежний сектори. На противагу для України даний інститут є порівняно новим, адже він запрацював у 1998 році відповідно до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини». Згідно з статтею 1 цього Закону, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі - Уповноважений) здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі. Варто зазначити, що як в Україні, так і у Швеції є омбудсмени, які призначаються парламентом (Верховною Радою і Ріксдагом відповідно), а інші – урядом. Проте, на відміну від українського інституту омбудсмена, який представляє лише один Уповноважений, шведський має значно розгалужену структуру.

У Швеції діють четверо парламентських омбудсменів, діяльність яких охоплює всі центральні та місцеві органи державної влади і які обираються на чотирирічний термін. Серед чотирьох омбудсменів обирають головного парламентського омбудсмена, який розподіляє обов'язки та сфери діяльності між омбудсменами. Так, один із них контролює питання, пов'язані із забезпеченням доступу громадськості до офіційних документів, інший стежить за діяльністю судів, прокуратури, поліції, в'язниць, виконанням судових рішень, третій контролює військову адміністрацію і її відносини з цивільними структурами, четвертий здійснює нагляд у сфері соціального забезпечення [1, с. 4]. Відповідальність за свої дії перед Ріксдагом кожен омбудсмен несе індивідуально.

Крім парламентських омбудсменів, у Швеції працюють також омбудсмен із захисту прав споживачів, омбудсмен із захисту прав дитини, омбудсмен з питань рівних можливостей, омбудсмен проти етнічної дискримінації, омбудсмен із захисту прав осіб з обмеженими можливостями [3]. Обов'язком першого є забезпечення дотримання Законів «Про маркетинг» і «Про недобросовісні договірні умови» з метою захисту споживача. Дитячий омбудсмен стежить за правами та інтересами неповнолітніх, керуючись Конвенцією ООН про права дитини. З набуттям чинності Закону «Про рівність між чоловіками та жінками на роботі» у 1980 році почав працювати омбудсмен з питань рівних можливостей, який сприяє рівним правам і можливостям чоловіків і жінок щодо працевлаштування. Омбудсмен проти етнічної дискримінації захищає осіб, стосовно яких поводяться несправедливо, порівняно з іншими, через расу, шкіру, колір, національне або етнічне походження, релігійну віру. Останній представляє інтереси осіб з обмеженими можливостями та сприяє їх повній участі в суспільстві.

За даними щорічної доповіді Уповноваженого, у 2018 році до Секретаріату Уповноваженого надійшло 25 тисяч звернень. На мою думку, один омбудсмен не може забезпечити високу ефективність розгляду всіх звернень, саме тому потрібно розділити обов'язки серед кількох омбудсменів, як і зробив парламент Швеції. Тож було б доречно, якби за кожний вид прав людини і громадянина (особисті, політичні, соціальні, економічні, екологічні) або за певною групою людей (неповнолітні, люди з інвалідністю, підприємці тощо) відповідав окремий омбудсмен. Варто зазначити, що Україна робить певні кроки: Постановою Кабінету Міністрів України [4] було утворено Раду бізнес-омбудсмена з метою захисту прав та інтересів суб'єктів підприємництва. Проте структура інституту омбудсмена – не єдине питання при забезпеченні ефективної діяльності цього інституту.

Найголовнішою проблемою є необізнаність населення України про діяльність інституту омбудсмена в Україні, а також існування посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. За результатами дослідження [5], тільки половина населення України знає про національний Інститут прав людини, причому ці знання є досить поверхневими. До того ж українці неохоче захищають свої права, більшість ніколи не намагалася їх захищати. Тому важливо, щоб державні органи поширювали інформацію про відповідні механізми захисту прав та позитивні приклади їхнього застосування, зокрема через засоби масової інформації (ЗМІ). Наприклад, у Швеції після розгляду Парламентом звіту Головного омбудсмена про виконану роботу та проведені дослідження ЗМІ часто беруть спірні питання до обговорення.

Варто зазначити, що інститут омбудсмена буде працювати на користь держави тільки в тому випадку, коли виконуються три умови: (1) омбудсмен має високий ступінь незалежності від органів виконавчої влади, (2) омбудсмен має повну свободу в розслідуванні, (3) омбудсмен володіє високими моральними цінностями. Не менш важливим, я вважаю, є те, що людина, яка вступила на посаду Уповноваженого, має бути активною в своїй діяльності й проводити власні дослідження на виявлення порушень прав людини і громадянина не тільки при наявності скарги чи звернення, маючи на це повноваження і свободу дій.

Висновок

Менш ніж за півстоліття інститут омбудсмена поширився у більшості країн світу і став важливим фактором процесу демократизації в них. Сьогодні цей інститут виступає потужним механізмом для захисту прав людини, а також боротьби з неефективним управлінням, підвищенням довіри населення до влади. В Україні інститут омбудсмена був створений із запровадженням посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у 1998 році. До сьогодні ще не встановлено такого плану організації та діяльності українського інституту захисту прав людини, який би забезпечував високу його ефективність. Ми визначили основні шляхи розвитку інституту омбудсмена в Україні: створення структури інституту з розмежуванням обов'язків, обізнаність населення про можливість захисту своїх прав та поширення інформації про діяльність омбудсменів, обрання кандидатів, які володіють високими моральними цінностями, на посаду омбудсмена та активна їх діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Косінов С.А. Омбудсмен як інститут контролю за владою / С.А. Косінов // Теорія і практика правознавства. – Харків, 2005. – Вип. 1 (7). – ISSN 2225-6555. – С. 1-12.
2. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. – № 20. – С. 99.
3. Anders Johnson (2013) The Role of the Ombudsman: The Swedish Experience / The Daily Star: Law and Our Rights – Source: <https://www.thedailystar.net/news/the-role-of-the-ombudsman-the-swedish-experience>
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Ради бізнес-омбудсмена» [Електронний ресурс] // № 691 від 26 листопада 2014 р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/691-2014-p>
5. Що українці знають і думають про права людини? ПРООН в Україні представило загальнонаціональне дослідження щодо прав людини (стаття від Програми розвитку ООН) [Електронний ресурс] – 2017. – Режим доступу: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/articles/2017/07/13/what-ukrainians-know-and-think-of-human-rights-undp-in-ukraine-launches-human-rights-baseline-study-.html>

Бондарчук Аліна Віталіївна — студентка групи МЗД-176, факультет менеджменту та інформаційної безпеки, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: alya.bondarchuk.2017@gmail.com

Похило Ірина Данилівна — канд. політ. наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, Вінниця

Bondarchuk Alina V. — Department of Management and Information Security, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia

Pokhylo Iryna D. — Candidate of Political Sciences (Ph.D.), Assistant Professor of the Department of Social and Political Sciences, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia